

culturale și politice ale rasei formulate de-a lungul timpului în diverse spații geografice” (p. 137).

Cei doi coautori contribuie la domeniul cercetării prin întrebările pe care le pun cu privire la acest subiect și prin prezentarea teoriilor și contra- teoriilor apărute în istoria europeană despre rasă, deschizând dezbateră viitoare cu următoarea invitație: „e potrivit să ne întrebăm dacă și în ce moduri ideile despre rasă au beneficiat în vreun fel de pe urma legăturii lor cu civilizația și cu cultura occidentale”. De asemenea, prin acest demers se realizează o lucrare de istorie a rasismului european, care „contravine imaginii puternice a Europei ca un continent care nu ține cont de culoarea pielii, fiind în general neatins de ideologia devastatoare pe care [de fapt] a exportat-o în întreaga lume”, și îndeamnă spre a fi cercetate cu atenție orice „altă interpretare triumfalistă a istoriei lumii prin prisma ideilor occidentale de progres și democrație”.

Alexandra FULGEANU

Orlando FIGES, *Crimeea, ultima cruciadă*, București, Polirom, 2019, 440 p.

Orlando Figes este un istoric britanic, născut în anul 1959, profesor la Birkbeck College, University of London, specialist în istoria Rusiei; motiv pentru care a scris și publicat cele mai multe cărți având drept subiect acest mare stat al Europei răsăritene traduse și în România, după cum urmează: *Revoluția rusă 1891÷1924, tragedia unui popor*, București, Polirom, 2016, 880 p., *Dansul Natașei*, București, Polirom 2018, 544 p., *Vorbind în șoaptă, viața privată în Rusia lui Stalin*, București, Polirom, 2019, 600 p., *Să îmi trimiți un cuvânt din când în când*, București, Polirom, 2019, 360 p. și nu în ultimul rând în 2019 la aceeași editură Polirom, și cartea care face obiectul studiului nostru: *Crimeea, ultima cruciadă*.

Lucrarea este împărțită în 12 capitole cu titluri sugestive, precum: *Amenințarea rusă*, *Un război fals*, *Alma* etc. Titlurile capitolelor formulate mai mult literar decât istoric anunță cititorul despre evenimentele ce vor urma a fi prezentate.

Autorul ține să mulțumească încă de la început celor care l-au ajutat în elaborarea acestui studiu, în primul rând mai vârstnicei sale colege, Helen Rappaport specialist în perioada victoriană, dar și în istoria Rusiei, cu lucrarea *Ekaterinburg* tradusă în românește la editura Corint în anul 2012.

Cartea sa *Crimeea, ultima cruciadă* este mai întâi o prezentare amplă a războiului desfășurat între 1853÷1856; autorul realizează o lucrare științifică bazată pe izvoare esențiale, dar nu uită nici aspectul comercial al lucrării și învăluie evenimentul într-o interpretare literară care face lectura atractivă și pentru cei care nu sunt specialiști în istorie, ci doar pasionați.

Autorul folosește multe informații care provin atât din memoriile scrise de oameni de stat și ofițeri participanți la război din ambele tabere cât și cele cuprinse în corespondența oamenilor simpli martori oculari la acest eveniment; referitor la aceste

surse, autorul se dovedește un priceput meșteșugar al cuvintelor și dă o interpretare savuroasă știrilor de acest fel. Apoi, Orlando Figes se bazează pe multe lucrări editate după al doilea război mondial despre războiul Crimeii, când istoriografia rusă a pus acest conflict într-o altă lumină, accentuând vitejia ostașilor ruși fără să umbrească inamicii, mai ales Anglia.

Autorul consideră necesar să scrie o Introducere și un Epilog unde face apel la memoria acestui război, în diversele țări participante, ceea ce dă o structură oarecum simetrică lucrării. Cartea debutează cu plăcuța comemorativă pentru cinci soldați britanici din biserica parohială din Witchampton, comitatul Dorset, apoi cu alta din cimitirul Hericourt din sud-estul Franței. Epilogul este, din această perspectivă, mai amplu, dar debutează tot cu informații care sunt mai apropiate de autor și este invocat astfel monumentul din Londra realizat din bronzul unui tun rusesc capturat de englezi. La Paris, un pod este numit sugestiv *Alma* în amintirea celor 310.000 de soldați care au participat la Războiul Crimeii. Nu în ultimul rând, este menționată memoria războiului în Rusia și contribuțiile lui Tolstoi sau Dostoievski sau *Cântecul unui soldat despre Sevastopol*, știut de elevii de la sfârșitul secolului XIX.

Orlando Figes notează spre finalul Epilogului, că mai aproape de perioada în care trăim, când în 2006 s-a organizat o Conferință despre războiul Crimeii cu participarea Administrației Prezidențiale a lui Vladimir Putin, cu participarea ministerelor Apărării și Educației, aceasta s-a desfășurat la Centrul pentru Gloria Națională a Rusiei; motiv spre a se pune accentul în concluzia că nu a fost o înfrângere pentru Rusia ci o „victorie morală și religioasă”.

Introducerea este urmată de o serie de hărți care plasează cititorul în spațiul geografic al desfășurării războiului, dar hărțile nu sunt însoțite de note de subsol.

Capitolul I intitulat *Războaiele religioase* accentuează ideea că la jumătatea secolului al XIX-lea a avut loc un război de acest fel, idee care apare încă din titlu *Crimeea, ultima cruciadă*. Încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea Ierusalimul era locul unor conflicte între catolici și ortodocși, mai mult decât între creștini și musulmani. Creșterea numărului de pelerini paralel cu apariția și dezvoltarea noilor mijloace de transport, căile ferate de exemplu, a sporit rivalitatea dintre bisericile creștine existente la Ierusalim. Astfel, în 1843 francezii au deschis un Consulat la Ierusalim, iar în 1845 se întemeiază aici prima biserică anglicană pentru a pondera puterea în ascensiune a rușilor, care pot mobiliza în timpul sărbătorilor pascale 10.000 de oameni, care se puteau adăposti între zidurile mănăstirilor rusești de la Ierusalim, adevărate fortărețe.

O altă dispută între catolici și ortodocși era generată de acoperișul Sfântului Mormânt care necesita reparații; de stricăciunile acestuia catolicii și ortodocșii se acuzau reciproc, însă, conform legii islamice cel care deține acoperișul unei case, este și proprietarul acelei clădiri; lupta pentru repararea acoperișului, ascundea de fapt speranța creștinilor de a intra în proprietatea Sfântului Mormânt.

La jumătatea secolului al XIX-lea, Rusia a reinterpretat Pacea de la Kuciuk-Kainargi din 1774; rușii „au voie să ridice” la Constantinopol o biserică ortodoxă, iar

negustorii ortodocși să navigheze sub pavilion rusesc. Prin acest Tratat se recunoștea independența Hanatului Crimeii față de otomani, dar anexarea definitivă a Crimeii de către țarina Ecaterina în 1783 a reprezentat o lovitură pentru turci pentru că era primul teritoriu musulman pierdut de Imperiul Otoman. Astfel, lupta religioasă era și una pentru teritoriu.

Crimeea era pentru ruși și un teritoriu cu puternică încărcătură religioasă: în sud-vestul peninsulei a fost botezat în 988 Vladimir, cel care a impus creștinismul în Rusia Kieveană. Anexarea Crimeii a însemnat și un amplu proces de răspândire a creștinismului prin construirea de biserici și prin popularizarea valorilor creștine în dauna vestigiilor musulmane.

Capitolul II intitulat *Chestiuni Orientale* debutează cu evenimentul reînălțării Hagiei Sofia la 13 iulie 1849 unde se încalcă legea musulmană și sunt admiși și nemusulmani, precum arhitecții Fossati care descoperă mozaicurile bizantine sub straturile de tencuială iar schițele făcute de aceștia și trimise țarului, reînvie sentimentele religioase ortodoxe ale rușilor care potrivit *Cronicii vremurilor trecute*, s-ar fi creștinat împinși de frumusețea acestei biserici. Capitolul face referire la rolul Rusiei în eliberarea popoarelor slave de sub stăpânire musulmană sub paravanul apărării creștinilor din cadrul Imperiului Otoman, aflat în declin din cauza unei armate învechite, numeroasă și lipsită de o conducere centralizată, cu mulți mercenari, iar reformele militare ale lui Selim al II-lea și Mahmud al II-lea nu au avut rezultatul dorit. Rusia încearcă să profite de această situație și se implică în lupta antiotomană a popoarelor din Balcani. Imaginea țarului Nicolae I care considera că are misiunea și datoria de a salva Europa ortodoxă, amplifică ideea conflictului.

Capitolul III numit *Amenințarea rusă* accentuează ideea de expansiune teritorială a Rusiei prin orice mijloace inclusiv prin vizita țarului Nicolae I care călătorește incognito la începutul lunii iunie 1844 în Anglia, pentru că se temea de o revoltă a acelor polonezi care nu acceptau stăpânirea rusă, iar în Anglia trăia o comunitate poloneză importantă. Scopul călătoriei era dorința sa de a nu implica statele occidentale în Orientul Mijlociu, dar această dorință era greu de acceptat într-o țară rusofobă și era accentuată și de tratamentul aplicat de Rusia prizonierilor polonezi din timpul revoltei poloneze din 1831; mulți dintre aceștia se refugiaseră în Anglia.

Autorul analizează problema poloneză și îl menționează pe Czartoryski, conducătorul guvernului polonez din timpul revoltei care din Anglia va pleca la Paris, oraș care devine centrul emigrației poloneze din Franța și contribuie la răspândirea rusofobiei și în această țară.

Ziarul francez *Le Correspondant* din mai 1846 scria despre călugărițele catolice martirizate la Minsk, făcându-se referire la încercările Rusiei de a suprima catolicismul. De aceea, în viziunea statelor occidentale, așa cum menționează autorul, reinstaurarea statului polonez era ca un „scut de protecție al Occidentului față de Rusia”.

Repulsia Angliei față de Rusia era dată și de intervenția acesteia în timpul revoluțiilor de la 1848-1849, din Europa Centrală. Mulți revoluționari maghiari se

refugiaseră în Anglia, iar Convenția ruso-turcă de la Balta Liman din 1849 nu era pe placul Occidentului.

Capitolul IV anunță prin titlu *Sfârșitul păcii în Europa*. Acesta debutează cu imaginea Expoziției universale din Hyde Park din mai 1851 care nu însemna altceva decât o Pax Britannica departe de a fi respectată. Amenințarea războiului venea și din partea Franței care avea resentimente față de Rusia care se impusese la Congresul de la Viena din 1815. Autorul menționează, pe de altă parte, că și Rusia se simțea amenințată pentru că flota franceză era superioară și flotei Imperiului Otoman, dar și celei rusești.

În opinia englezilor țarul dorea să se folosească de protecția ortodocșilor din Balcani pentru a dezmembra Imperiul Otoman; adică „omul bolnav” care trebuia ajutat să moară, iar un scop principal al Rusiei era să ocupe Principatele Române fără luptă. Aceste intenții distrug echilibrul european și vor trezi reacția Angliei, Franței, Austriei și Prusiei. Sultanul era hotărât să se opună Rusiei, dar acum și cu sprijinul Occidentului.

Capitolul V intitulat *Un război fals* începe cu declarația de război a Turciei publicată pe 4 octombrie în ziarul oficial *Takvim-i Vekayi* accentuându-se încăpățănarea Rusiei de a nu se retrage din Principate; „barbaria Rusiei se află la originea agresiunii acesteia” autorul insistând că țarul Nicolae I se considera însărcinat cu o misiune dumnezeiască de a-i elibera pe slavi de stăpânirea musulmană. Războiul era inevitabil, mai ales că Rusia își retrăsese încă din februarie 1853 ambasadorii de la Londra și Paris. Orlando Figes întrește acest capitol cu ilustrații sugestive, de exemplu: *Paștele la Sfântul Mormânt*, *Pelerinii ruși la Ierusalim*, *Portretul lui Nicolae*; nu lipsesc nici caricaturile: apare țarul Nicolae I din perspectiva revistei Punch, dar și soldații turci.

Capitolul VI numit *Primul sânge vărsat pentru turci* prezintă o serie de momente din perioada de început a războiului: atacul de la Odesa când flotele occidentale atacă în sâmbăta Paștelui ortodox și asediul Silistrei. Bătăliile sunt descrise în amănunt, uneori fără note de subsol încât cititorul poate să creadă că autorul a fost martor ocular al evenimentelor. Orlando Figes face o comparație între armatele aliate: armata franceză este considerată superioară celei britanice, iar armata turcă este descrisă ca fiind dezorganizată foarte greu de ajutat și mai ușor de învins.

Capitolul VII este dedicat de autor descrierii amănunțite a pregătirilor de luptă pentru ambele tabere înaintea bătăliei Sevastopolului și se folosesc din nou puține note de subsol dând impresia cititorului că autorul a participat la evenimente. Apare din nou ideea de „barbarie”, dar nu față de armata rusă ci față de armatele aliate care jefuiesc și mutilează soldații ruși, documentată cu scrisori ale soldaților englezi.

Capitolul VIII intitulat *Sevastopolul toamna* debutează cu imaginea lui Tolstoi, participant la război, în urma morții unui prieten. Este descris Sevastopolul și este surprins contrastul între zona aristocratică și zona celor mulți.

Atacul Sevastopolului început în octombrie 1854 este prezentat cu numeroase amănunte și este subiectul principal și în capitolele IX, X, XI – intitulate *Generalii Ianuarie și Februarie, Carne de tun, Căderea Sevastopolului*, și din care, mai aflăm cum este iarna în Crimeea și metodele de supraviețuire ale soldaților din ambele tabere.

Autorul aduce în discuție și serviciul sanitar organizat eficient pentru armata rusă de Nikolai Pirogov care folosește anestezia pe câmpul de luptă, motiv pentru care rata de supraviețuire a soldaților ruși era mai mare decât a aliaților.

Vestea decesului țarului Nicolae I este înțeleasă ca o pedeapsă dată de Dumnezeu pentru cei morți în acest război, dar urmașul său, Alexandru al II-lea nu putea decât să continue politica tatălui său, iar împărăteasa așează sugestiv pe pieptul defunctului Nicolae I o cruce din argint pe care era înfățișată Biserica Sf. Sofia din Constantinopol.

Expresia care dă și titlul Capitolului X, *Carne de tun*, aparține lui Tolstoi care asistă la căderea Sevastopolului și considera posibilă sa moarte „o carne de tun extrem de inutilă”. Cucerirea Sevastopolului este descrisă cu amănunte: marele incendiu al Sevastopolului îi aduce aminte autorului de incendierea Moscovei în 1812. A urmat apoi jefuirea orașului și Orlando Figes face din nou apel la scrisorile soldaților, dar războiul era din ce în ce mai nedorit de ambele tabere și se cerea încheierea păcii.

Ultimul capitol al XII-lea aduce în centrul atenției pacea și noua ordine după război. Apar și primele probleme postbelice: evacuarea, cei care colaboraseră cu inamicul și cereau iertare ca de obicei, „apare” ideea că Crimeea este o zonă tampon între lumea creștină și cea musulmană. Apar schimbări de fond și în noua ordine otomană: sultanul participă pentru prima dată la o petrecere în casa unui ambasador creștin, precum și dependența Imperiului Otoman față de băncile occidentale, dar, totodată, renaște prin această victorie prestigiul musulman.

Tratatul de la Paris nu a adus schimbări teritoriale majore. Rusia pierdea trei județe din sudul Basarabiei, dar se recunoștea integritatea și independența Imperiului Otoman pentru prima dată pe plan internațional și se deschidea drumul către realizarea unor state-națiuni precum România, Italia, Germania.

Orlando Figes analizează, fără a intra în amănunt, și evenimentele care s-au desfășurat cu mult după războiul Crimeii și alianțele ce vor urma.

Relatarea despre războiul Crimeii se sfârșește cu imaginea Ierusalimului, așa cum a început, care primește vestea încheierii păcii, urmată la 12 zile de noi conflicte la Mormântul Sfânt între greci și armeni.

În concluzie, lucrarea „Crimeea, ultima cruciadă” descrie în amănunt cauzele războiului Crimeii, desfășurarea, consecințele și memoria acestuia. Valoarea științifică a cărții este cu totul egalată de valoarea ei literară.

Mihaela Florea CONSTANTINESCU